

‘Wij zijn de tijden. Zoals wij zijn, zijn de tijden.’

12de Henri Nouwen Lezing

zaterdag 20 november 2010 in de Janskerk te Utrecht

door Jurjen Beumer

1. Inleiding (de Friese staartklok)

Niet lang geleden erfden wij een Friese staartklok. De klok hing al bij mijn opa en oma, daarna in mijn ouderlijk huis en nu dus bij ons. De staartklok wil echt laten weten dat hij er is. Hij tikt namelijk nogal hard en als hij slaat overstemt hij het journaal. We hebben echt ‘vadertje tijd’ in huis gehaald. Je kunt niet om hem heen. Soms, aan het einde van een drukke dag, liggend op de bank, laat ik me meevoeren op zijn getik, tik, tik ... ik zwijmel weg; mijn opa komt voorbij, mijn vader en moeder, mijn kinderen, ikzelf. Generaties tuimelen over elkaar heen, de tijd verwijdt zich en maakt zich breed. Ik verdwijn als het ware in de tijd, ik los op, ik ben even nergens meer.

Maar het is dezelfde, oude klok die me terug roept uit droomland, als hij met enig venijn zijn uren slaat. Alsof hij dicteert: ‘kom op beste vriend, er is werk aan de winkel, en moet er niet gekookt worden?’

Tijd, wie ben je, wat wil je. Je laat ons in je rusten én we worden door je opgezweept. Je geeft ruimte voor ontspanning én je bent een dictator die ons de wet leest met je klokke-tijd. Tijd, wat wil je toch van ons? Je bent tijdrovend, tijd-verspillend en er zijn er die beweren dat geld jouw kwaliteit bepaalt, time is money. Je tijd gaat zo snel tijd, dat je in luttele seconden miljarden aan flitskapitaal de wereld rondjaagt. Timeless-time (tijdloze tijd) noemen ze je, hoe verzin je het. Op die manier tijd, ben je wel een dief van de armen geworden, want door die timeless time maak je de rijken rijker en de armen armer. Een kapitaalcrisis komt je best goed uit denk ik, zodat je nóg meer je eigen gang kunt gaan. Beste tijd, eigenlijk zouden we je een halt moeten toeroepen, maar je bent de slechtste raadgever op je eigen gebied. We willen onder jouw juk vandaan tijd, en daar roepen we vanavond hulp bij in van enkele gidsen, om ons wegwijz te maken in het barre landschap van ‘de tijd’. Augustinus (354 - 430) is onze eerste gids. We herkennen ons in hem als hij in zijn *Belijdenissen* schrijft:

Want wat is de tijd? Wie zou dat gemakkelijk en kort uit kunnen leggen? Wie zou het zo kunnen begrijpen, dat hij er zelfs maar in zijn denken een woord over kon uitbrengen? En toch: wat vermelden we in ons spreken als een vertrouwder en bekender iets dan de tijd? En bij dat spreken erover begrijpen we het ook ongetwijfeld, en we begrijpen het ook als we er een ander over praten. Wat is

*dus de tijd? Als iemand het me vraagt, dan weet ik het; als ik het wil uitleggen aan iemand die me ernaar vraagt, dan weet ik het niet.*¹

2. De actualiteit van 'de tijd'.

Vanavond leggen we ook een verband met het thema van de 'maand van de spiritualiteit' (op dit moment in november), *Tijd Maken*. Vanwege dit thema tijd, is er nogal wat gepubliceerd in dit jaar. Met name het mooie boek van Joke Hermsen *Stil de tijd* heeft veel lezers aangesproken.² De tijdgeest is er blijkbaar naar om kritisch naar het westelijke tijdsdenken en tijdsbeleven te kijken. Dat wij hier op het hectische noordelijke halfmond iets zijn kwijtgeraakt dat essentieel is, dat we zo in de ban van de tijdsdruk zijn geraakt dat we onze menselijke vrijheid aan het verspelen zijn. Mijn collega Ans die vele jaren in Afrika woonde en werkte, constateerde al meteen na haar terugkeer in Nederland, dat wij hiér gebrek aan tijd hebben en dat men dáár in het Zuiden gebrek aan geld heeft. Het voorbeeld van het flitskapitaal van zoeven maakt duidelijk dat er een verband tussen beide is.

Ik heb genoten van het filosofisch boek van Joke Hermsen (en ook van haar essay). Dat ik als theoloog ook veel miste zal gaandeweg blijken. Heel leerzaam beschrijft ze filosofen en kunstenaars, die het jachtige en haastige tijdsbeleven kritiseren. Ontkomen aan die jacht en dat drijven is haar doel, op zoek naar een innerlijke tijd. Ze wil als het ware ónder de tijd komen, die stil leggen, eraan ontsnappen om opnieuw een vrij mens te worden. Deze poging van Hermsen zou je spiritueel kunnen noemen. Want opnieuw bij jezelf komen, jezelf ontdekken als teveel een product van de tijdgeest, ja, dat is spiritualiteit. Je 'drive' opnieuw onder ogen zien, je geestkracht, je veerkracht herontdekken, ja, dat is spiritualiteit. Maar, vraagt de gelovige mens (en dat is ook mijn vraag aan Hermsen): kan een mens zichzelf aan zijn eigen haren uit het moeras van de tijd trekken? Lukt het jou en mij om zonder hulp van Bovenaf ónder de tijd te komen? Gaat de filosofie niet mank als ze het vreemde-andere, dé Andere - Vreemde buiten beschouwing laat? O zeker, ik weet het, filosofie is 'in', en een spiritualiteit zonder God heeft veel aanhangers in onze dagen. Deze zogeheten 'vrije spiritualiteit' scoort hoog. Men schat het aantal sympathisanten in een Engels onderzoek op 25 % van de bevolking.³ Dat is misschien wel hoger dan de traditioneel-gelovigen, zeker in de Randstad. Het geestelijk-spiritueel landschap is vloeiend geworden, aloude vragen dienen zich aan in niéuwe jasjes. Heerlijk om daarmee bezig te zijn. Henri Nouwen zou genoten hebben, maar zich toch ook wel achter de oren hebben gekrabd bij het gestage weg-gummen van dé vraag aller vragen, die naar de Onkenbare, de Eeuwige, de Barmhartige, en hoe wij ons daartoe verhouden.

¹ Aurelius Augustinus, *Belijdenissen*, Amsterdam 2004, XI, XIV,17 (7de druk, vertaald en ingeleid door Gerard Wijdeveld). De laatste zin, in een andere vertaling, geciteerd in: Eginhard Meijering, *Mijn tijd is mijn leven. Doordenken op Augustinus*, Zoetermeer 2005, p. 69.

² Joke J. Hermsen, *Stil de tijd. Pleidooi voor een langzame toekomst*, Amsterdam-Antwerpen 2009. Haar essay in de 'Maand van de Spiritualiteit' heet, *Windstilte van de ziel*, Kampen (Ten Have) 2010.

³ Kees Waaijman memoreerde een Engels onderzoek tijdens een Stem in de Stad - Stadslezing in Haarlem op 21-09-10.

Nog even terug naar Augustinus, en hoe hij een antwoord probeert op zijn eigen vragen over 'de tijd'. Het is een schitterend citaat uit een preek van hem, ook het motto van deze avond heb ik eraan ontleend.

*En daarom zeg ik, broeders en zusters: bid zoveel u kunt. Er is een overvloed aan slechte dingen en dat heeft God zelf toegelaten. Was er maar geen overvloed aan slechte mensen, dan zou er ook geen overvloed zijn aan slechte dingen. Het zijn slechte tijden! Het zijn moeilijke tijden! Dat zeggen de mensen tenminste. Laten we liever goed leven, dan worden de tijden vanzelf goed. Wij zijn de tijden. Zoals wij zijn, zijn de tijden.*⁴

3. Wij zijn de tijden (op bijbelse bodem).

Met de uitspraak 'wij zijn de tijden' springt Augustinus als het ware uit de filosofie, en zelf schrik ik op uit mijn gemijmer bij de Friese staartklok. Met 'wij zijn de tijden' wordt hij concreet en praktisch. *Wij*, dat zijn jij en ik hier vanavond bijeen. Op dit uur, in deze stad, op deze plek. We zweven en zwijmelen niet in ruimte en tijd, we leven hier en nu. Wij, concrete mensen, met onze zorgen, met onze verlangens, met onze onmacht én onze vreugden. Wij, temidden van onze medemensen, in een verward Nederland waar politiek gezien een kwalijke putjes-lucht uit de riolen van de samenleving omhoog stijgt.

Jij bent de tijd en ik, hier en nu - in een concrete verhouding tot de mensen en de dingen om ons heen. Met 'wij zijn de tijd' staan we midden in de menselijke geschiedenis van genade én ongenade, en staan we op *bijbelse* bodem. Op deze bijbelse bodem willen aankomen is een keuze of beter nog, een sprong in het ongewisse. Waarom je het doet? Dat weet je niet. Je wordt erheen getrokken, omdat je het vermoeden hebt dat je hier, in deze bijbelse verhalen, iets ontvangt dat je nergens anders tegenkomt. Zo verging het Augustinus ook. Hij had alle filosofieën van zijn tijd verkend, hij was alle ideologieën uit zijn dagen bij langs geweest. Totdat hij geroepen werd, wérd! Ik ga niet in op dit beroemde verhaal, maar aan het eind ervan zien we een man die bóven zichzelf werd uitgetild om ónder zijn leef-tijd en de tijdgeest te komen. Bij zichzelf vandaan ontdekte hij zichzelf als ten diepste aangelegd op iemand anders. En hij ging opnieuw lezen in het Boek. *Tolle, lege* - neem en lees - hoorde hij uit een geheime verte. Het boek werd zijn lévensboek, zijn levensader, het fundament van zijn kerk. Niet om de letters en de zinnen zelf, maar omdat nu 'de tijd' een middelpunt, een midden, een middelaar kreeg, Christus zelf. Deze Mens naar Gods hart vulde voortaan zijn tijdsbeleven, werd zijn vertrek- en oriëntatiepunt. Er was een revolutie door zijn leven getrokken. Net als Christus had Augustinus te horen gekregen, *you are the Beloved*. Jij, hier en nu, jij hier vanavond, je bent oneindig geliefd en gewild, je wordt vol genade bemind en getroost. Kom, sta nu op, doe recht. We weten het, voor álle geestelijke schrijvers is dit het hart van hun spiritualiteit, ook van de naamgever van deze avond. Henri Nouwen. Meer dan wie ook heeft hij dit '*you are the beloved*' uitgedragen.⁵

⁴ Aurelius Augustinus, 'Zoals wij zijn, zijn de tijden.' (Sermo 80). In: Idem, *Van aangezicht tot aangezicht. Preken over teksten uit het evangelie volgens Matteüs*, Amsterdam 2004, p. 433.

⁵ Henri Nouwen, *Een parel in Gods ogen. Gedachten over de betekenis van een mensenleven*, Tielt 1992 (oorspronkelijke titel, *Life of the Beloved*, New York 1992). Er is ook een DVD van Nouwen's driedelige preken-serie in de Crystal Cathedral, *U bent geliefd*. Te verkrijgen bij Hour of Power (www.hourofpower.nl).

4. Aan de tijd ontkomen (*de rusteloosheid van Henri Nouwen*).

Het is 1990. De val van de Berlijnse Muur is net achter de rug. Met enkele vrienden en vriendinnen waren we naar Berlijn gereisd om dit historische feit mee te maken. Er heerst euforie en opwinding in het aloude Europa, zal vrede eindelijk niet alleen een woord blijven?

De telefoon gaat. 'Hallo Jurjen, dit is Harrie hier.' Hé Harrie, goed om van je te horen, waar zit je?' Hij: 'Je gelooft het misschien niet, maar ik zit in Lourdes.' 'Hè, wat doe je daar dan? Het antwoord schrijft hij even later in een klein boekje (hij is dan 58 jaar oud): 'Het is vandaag de zevende januari 1990 en ik ben in Lourdes. Enkele weken geleden was ik ervan overtuigd dat ik naar Berlijn moest gaan om de radicale veranderingen te ervaren die bij het begin van dit nieuwe decennium plaatsgrijpen in Europa. Ik ben niet gegaan. Waarom weet ik niet precies, maar toen ik aandachtig luisterde naar mijn innerlijke stem, wist ik dat ik mij ver moest houden van het gewoel van de massa, van luidruchtige debatten en grote politieke bewegingen. Het volgende decennium zal het aanschijn van onze planeet drastisch veranderen. De vraag die ik mij stelde was: hoe moet ik dat decennium beleven?' ⁶

Mijn vrienden en ik springen ín de tijd, we willen dáár in Berlijn zijn. Harrie springt uit de tijd, hij wil aan het dictaat van de tijd ontkomen om vanuit een ánder perspectief de tijd en de actualiteit van de geschiedenis te beschouwen. Vanuit een ander perspectief, vanuit het zoeven genoemde middelpunt. Dát middelpunt bepaalt voor hem de tijd. Hij bedoelt letterlijk Christus zelf. ⁷ 'Op dit moment in de geschiedenis - de mijne en die van de wereld - moet ik doordringen tot de kern van mijn wezen: daar waar de tijd de eeuwigheid raakt, waar aarde en hemel elkaar ontmoeten, waar Gods woord mens wordt, waar dood en onsterfelijkheid elkaar omhelzen.' ⁸

Al eerder had Henri een poging ondernomen om als het ware de tijd even stil te zetten. De waan van de dag speelde hem vaak parten en nog meer de druk van de tijd. Als hij 42 jaar oud is verblijft hij zeven maanden in een trappisten-klooster (van Pinksteren tot Kerst 1974). Henri zou Henri niet zijn als hij zijn ervaringen niet opschreef in een dagboek. Zo ook deze zeven maanden. Hij wil zijn tijd stilzetten door monnik met de monniken te worden, hij wil ónder de dicterende klokkentijd komen door de dagelijkse ge-tijden te vieren, om al doende God de ruimte te geven hem te ontmoeten. De eerste zin in het dagboek laat zien dat hij aan de universiteit waar hij doceerde achter adem is geraakt: 'God zij dank dat ik er ben!' met

⁶ Henri Nouwen, *Maria. De betrouwbare gids*, Kampen-Averbode 1999. Een wat onbekend, klein, m.i. te vluchtig genoteerd werkje van Nouwen. Slordig vertaald met storende fouten.

⁷ 'Jezus moet steeds meer het middelpunt van mijn leven vormen. Het volstaat niet dat Hij mijn leraar, mijn gids, mijn bron van inspiratie is. Het is zelfs niet voldoende dat Hij mijn reisgezel is, mijn vriend en broeder. Jezus moet het middelpunt van mijn hart, het vuur van mijn leven, de minnaar van mijn ziel, de bruidegom van mijn geest worden.' *A.w.*, p. 39/40.

'Als je me op de man af zou vragen: "Wat betekent het voor jou geestelijk te leven?"', dan zou ik antwoorden: "Leven met Jezus in het centrum." ' Henri Nouwen, *Brieven aan Marc. Over Jezus en de zin van het leven*, Tielt 1987, p.19.

⁸ *A.w.*, p. 40.

uitroepteken. Hij ploft letterlijk neer in zijn kloostercel. Dan na een maand een eerste ervaring van een nieuw tijdsbesef. Henri spreekt dan over het 'binnen gevoerd worden in een nieuwe levensstijl, een nieuwe manier van omgaan met de tijd en een nieuwe wijze van ervaren van Gods aanwezigheid.' 'Het is alsof ik langzaam word opgetild uit de grijze, saaie, wat eentonige wereldse kringloop van de tijd naar een uiterst kleurrijke, bonte reeks gebeurtenissen waarin statigheid en speelsheid, vreugde en verdriet, ernst en lichtvoetigheid elkaar voortdurend afwisselen.'⁹ U zou dit boek moeten lezen in het kader van ons thema 'tijd' van vanavond. Het op en neer van zijn ziel, die hunkert naar een zekere tijdloosheid, maar toch weer terecht komt in de ban van de tijd. Zijn moeite met de dagelijkse handenarbeid. Zijn diepe verlangen om te bidden, om biddend ervaren dat God de tijd in zijn hand heeft, maar pal daarop ook weer de twijfel daaraan. Het is allemaal zo herkenbaar voor ons vandaag.¹⁰

5. *Tijd is' dagen' (de sabbat als een dag van staken).*

'De tijd' heeft een midden gekregen, zeiden we zoeven. Met uitspraken als deze zitten we in het hart van de theologie. Ik wil er een paar dingen over zeggen. We zien dat in de bijbel de tijd als het ware wordt stil gelegd in het sabbatsgebod. Zes dagen werken, maar op de zevende dag rusten. De zevende dag bepaalt en richt in feite álle dagen. Wat meteen ook opvalt, dat de bijbel rekent in dágen. Tijd is dágen, jouw en mijn dagen, heel concreet en aards.

De sabbat is een 'heilige' (= aparte, afgezonderde) dag.¹¹ De sabbat is een geschenk in de tijd om ónder de tijd te komen, 'de tijd' die ons eronder wil houden en neerdrukt. De sabbat is een uitsparing in de tijd, een maatstreep die aangeeft dat we moeten ophouden met drukdoenerij. Zes dagen mag je ploeteren en werken, maar daarna even dimmen a.u.b., even pas op de plaats.

Dat gold ook voor God. Zo moe was God geworden van die zes dagen scheppingsarbeid dat hij de dag erop, de zevende dag, *staakte*. Dat is de letterlijke betekenis van sabbat, staken, God stáakte. De sabbat is een stakingsdag. God staakte samen met de mens, want de sabbat was en is de eerste volle dag van een mensenleven. Een prachtige start eigenlijk voor jou en mij. Het is een en al vrijheid, zoals de kinderen buiten voor mijn raam spelen en spelen. Ze gaan helemaal op in elkaar en in zichzelf. Het leven als spel, de mens als *homo ludens*, als spelende mens, dat is de aftrap die we mee krijgen in onze schepselmatigheid, in jouw en mijn geschapen-zijn.

6. *Drie ultieme dagen (goede vrijdag, stille zaterdag, paaszondag).*

Maar het vreemde en gekke is, dat we het staken en rusten stapje voor stapje zijn gaan vergeten in ons gaan door de tijd. We vervreemdden van onze innerlijke sabbat omdat de zorgen van de tijd, omdat het leed van de wereld, omdat één zwarte dag de boventoon ging

⁹Henri Nouwen, *Vreemdeling in het paradijs. Zeven maanden in een trappistenklooster*. Tielt 1997, p. 74/75. (Oorspronkelijk, *The Genesee Diary: Report from a Trappist Monastery*, 1976)

¹⁰'Mijn tijden zijn in uw hand, red mij ...' Psalm 31,16.

¹¹'Neem de sabbat in acht, zoals de Heer, uw God, u heeft geboden; het is een heilige dag. Zes dagen lang kunt u werken en al uw arbeid verrichten, maar de zevende dag is een rustdag, die gewijd is aan de Heer, uw God ...' Deuteronomium 5, 13 en 14 (NBV-vertaling).

voeren. Ach meneer, het wordt nooit wat met die wereld; ach mevrouw, de mensen zijn slecht en zullen slecht blijven; ach, begrijp me goed, niet onaardig bedoeld hoor, maar religie, geloof, God, dat is niks voor mij. Cynisme voert de boventoon en de klaagcultuur drijft ons naar populistten. Verschanst hebben we ons in die ene zwarte dag, die 'goede' vrijdag heet. Al onze hoop gekruisigd, het midden van de tijd weg gestreept, de zevende dag - onze vrijheid - vermorst, de tijd weggesloten achter een zware steen, diepste duisternis.

Stil wordt het, doodstil, huiver, angst, de hele wéreld staakt, houdt zijn adem in. Dieren liggen stil-jankend in hun holen, de kosmos is de tel kwijt. Tijdmeters slaan op hol, hun wijzers zoeken een midden, een oog in de orkaan. De tijd verdicht zich, concentreert zich. Stille zaterdag, sabbat bij uitstek. Het wordt zweverig in mijn hoofd, leef ik nog wel?

Het werd een verwarde nacht, dromen, aparte vergezichten. Mijn ogen uitwrijvend loop ik naar buiten. Nog in de ochtendmist treedt iemand mij tegemoet. Hij maakt een sympathieke indruk op me. Of ik mee wil doen, tijd wil maken om cynisme tegen te gaan, mensen vrolijk en blij maken, hun zeggen dat ze geliefd zijn. Of ik me niet meer zo wil verliezen in de tijd, maar zélf tijd wil worden, samen met anderen, ten dienste van gewonde en kwetsbare mensen. Ik knik ja, nog niet wetend waaraan ik begin.

Als ik wakker word, merk ik dat ik gedroomd heb over de drie heilige dagen: goede vrijdag, stille zaterdag en paaszonndag. Over verleden, heden en toekomst, over Hem die is, was en komen zal.¹² Dat precies dít de christelijke tijdrekening is; om te denken, te geloven en te handelen vanuit een midden, vanuit Christus zelf. Dat 'de tijd' niet leeg en abstract is, maar gevuld, een tijd vol van genade en liefde.¹³ Dat 'de tijd' niet louter profane tijd is, maar dat het profane omhoog is geheven (getranscendeerd), dat er openingen in ons platte bestaan zitten, dat onze concrete levensdagen vol goddelijke aanwezigheid en liefde zijn.

7. Gevulde tijd (gastvrijheid als het hart van de diaconaal-maatschappelijke arbeid).

Deze gevulde tijd is een en al uitnodiging, is vol van gastvrijheid. Ze is het hart van onze diaconale arbeid bij Stem in de Stad en op veel andere plaatsen. Elke dag staan onze deuren open voor hen die de leegte van drugs en alcohol willen ontvluchten en zoveel anderen wier tijd uit eenzaamheid en verveling bestaat. Even de tijd nemen, even tijd voor elkaar maken, even samen ervaren dat je ondanks alle meegemaakte ellende een geliefd mensenkind bent. 'Toe maar jongen, je levensverhaal is ongelooflijk, maar je bent meer dan je shit, meer dan je zwarte dagen.' Zo wordt de tijd omgebogen, ingezet en stil gezet 'ten dienste van'. Immers, wij zijn de tijd en zoals wij zijn, zijn de tijden.

¹²'Ik ben de alfa en de omega', zegt de Heer God, 'die is en die was en die komt, de Almachtige.' Openbaring 1,7 (NBG-vertaling).

¹³'En het geschiedde toen zij daar waren, dat de dagen vervuld werden, dat zij baren zou, en zij baarde haar eerstgeboren zoon ...' Lucas 2,6 (NBG-vertaling).

Ik vertrouw

*Wie omklemt de tijden,
wie weerstaat het niets,
wie voedt het binnenste
van al wat leeft,
wie staat borg voor
recht en vrede
wie trotseert de dood
door een Mens te maken?*

*Wie o wie, vertel het!
Bent U het Onnoembare?*

*Ik twijfel, ik durf niet,
de afgrond dreigt
ik waag het - hink, stap,
ik spring naar U toe,
ontmoet geslachten voor
en na mij.*

*U laat niet vallen
wat uw hand begon,
ik vertrouw.*

14

©jib
Haarlem, november 2010

Om verder te lezen, lectuur niet in de noten genoemd,

van en over Nouwen o.a.:

Henri Nouwen, *Jezus. Gedachten bij het evangelie. Met tekeningen van Rembrandt*, Tielt 2003.
Henri Nouwen, *Eindelijk thuis. Gedachten bij Rembrandt's 'De terugkeer van de verloren zoon.'*, Tielt 2002 (met vele drukken ervoor en erna).

Jurjen Beumer, *Onrustig zoeken naar God. De spiritualiteit van Henri Nouwen*, Tielt 1996 (4^e druk 2007).
Michael O'Laughlin, *Henri Nouwen. Zijn leven en spiritualiteit*, Tielt 2006.

Over de tijd, o.a.:

Hans Achterhuis, *Werelden van tijd*, Rotterdam 2003.
Paul van Tongeren, *Over het verstrijken van de tijd. Een kleine ethiek van de tijdservaring*, Nijmegen 2002.
Michel Jourdan & Jaques Vigne, *Lopen loutert. Over de spiritualiteit van het wandelen*, Kampen 2003.

Dr. Jurjen Beumer is pastor en directeur van *Stem in de Stad*, het oecumenisch diaconaal centrum in Haarlem (zie www.stemindestad.nl). Hij schreef meerdere boeken op het raakvlak van spiritualiteit en maatschappelijk engagement. Recent verschenen, *Bidden. Het meest intieme gesprek*, Kampen (Ten Have), 2009, en *Godzoekers. Van Benedictus tot Oosterhuis*, Kampen (Ten Have) 2010. Jaren lang trok hij op met Henri Nouwen op en schreef de eerste biografie over hem, *Onrustig zoeken naar God. De spiritualiteit van Henri Nouwen*, Tielt 1996 (4^e druk 2007).

¹⁴ Dit gedicht/gebed in mijn, *Op de drempel. Gebeden en gedachten bij wisselend tij*, Baarn 1999, p. 71.